

ROZHOVOR

Digitalizace usnadní zapojení občanů do veřejného dění

Civic tech představuje nový způsob občanské participace na věcech veřejných prostřednictvím informačních technologií. Mění se forma, ale obsah zůstává. Ochota občanů zapojit se roste také s důležitostí tématu a možností něco reálně ovlivnit, říká v rozhovoru sociolog Lukáš Linek.

Michal Tošovský
Nadace Open Society Fund

Na jedné straně stojí veřejné instituce a jejich političtí i nepolitičtí představitelé, na druhé jsou občané, kteří mají ambici ovlivnit jejich působení. „Práce s digitální stopou činnosti veřejných institucí může posloužit jako zpětná vazba úředníkům a politikům – pokud se k ní dostanou a zejména pokud jsou připraveni si podobné výstupy pustit k tělu,“ říká Lukáš Linek, sociolog a odborník na téma politické participace. V rozhovoru popisuje, jaké příležitosti přináší digitalizace pro zapojení občanů do veřejného dění.

Demokracii je podle Lukáše Linka možné chápat primárně jako tok informací, jde o soustavné vyjednávání. Politici se musí s voliči i mezi sebou shodnout na tom, čemu se mají věnovat. Voliči se zas následně potřebují dozvědět, co politici skutečně udělali či dělají. To se vztahuje i na úřady a veřejné instituce. Přístup k informacím je proto zásadní podmínkou fungování demokracie. Reprezentace politického zájmu, plnění programu, vyhodnocování politik – nic z toho se bez něj neobejde. „Informovanost je v demokratickém systému klíčová pro to, abych si jako občan vůbec mohl uvědomit, že je v mém zájmu chtít dosáhnout nějaké změny,“ říká Lukáš Linek.

O tom, zda se občané rozhodnou vstoupit na pole politického vyjednávání, nerozhoduje pouze dostatek informací, ale řada dalších faktorů. Jedním z nich je i vnímání politické efektivity. Tu můžeme rozlišit na vnitřní a vnější. „Vnitřní efektivity se odvozuje od toho, do jaké míry je občan přesvědčen, že je v jeho silách něco změnit. Vnější efektivity lze naopak hodnotit podle toho, nakolik je stát (politik/úředník/instituce) schopen reagovat na podnět zdola a přijmout požadovanou změnu – jinými slovy, do jaké míry je responzivní,“ vysvětluje Linek.

Nové formy zapojení do politiky

Vstupujeme s digitalizací do nové éry politické participace občanů? Na tuto otázku je podle Linka složitě odpovědět – zatím o tom neexistuje dostatek dat. Z doposud dostupných měření se zdá, že úroveň politické participace stagnuje, přestože v posledních dvou dekadách dochází k mírným změnám. Stagnuje nebo klesá úroveň u institucionalizovaných forem politické participace jako volební účast, členství ve stranách, kandidování na veřejné funkce či kontaktování politiků. Na druhé straně vidíme nárůst u neinstitutionalizovaných forem jako etické nakupování či podepisování petic. „Objevují se i úplně nové formy politické participace spojené s internetem, například sledování profilů politiků a stran, sdílení článků na sociálních sítích, blogování, ale také internetový aktivismus spojený s využíváním zákona o svobodném přístupu k informacím či s využíváním veřejně dostupných dat k jejich analýze,“ popisuje Lukáš Linek. U všech těchto aktivit je ale příznačné, že jsou velmi vzdělanostně podmíněné – vyžadují určitou kvalifikaci, znalosti a schopnosti.

Nejvíce viditelnou formou politické participace na internetu zůstává celkem tradiční nástroj – petice; díky snadnosti sběru podpisů se stávají vcelku masovou záležitostí (viz box na další straně). Nutno přiznat, že bývají spíš neúspěšné, zřejmě i kvůli tomu, že do Senátu a Poslanecké sněmovny jich ročně putují desítky až stovky – a poslanci a senátoři jim věnují jen minimum svého času (ač jsou povinni se jimi zabývat). V případě petic podepisovaných na internetu je responzivita státu nevalná.

Zpětná vazba politikům či kontrola kampaní

Politická participace je aktivita běžných občanů zaměřená na změnu veřejných politik. Nadávání na politiku na internetu je v podstatě totéž jako klábosení v hospodě. Něco jiného je však klábose-

Lukáš Linek

Doc. PhDr. Lukáš Linek, Ph.D., pracuje v Sociologickém ústavu Akademie věd ČR. Vystudoval politickou a ekonomickou sociologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V monografii *Zrazení snu?* (2010) analyzoval změny v postojích českých občanů k politice, politickému režimu a jeho institucím. V roce 2013 vydal knihu *Kam se ztratili voliči?*, v níž vysvětloval pokles volební účasti v Česku. Je spoluautorem studie *Občanství a politická participace v České republice*, která vyšla letos na jaře v Nakladatelství Slon.

Foto: HN – Lukáš Oujeský (2x)

Petiční akce

V letošním roce došlo k několika významným petičním akcím, jejichž dosah byl možný pouze díky možnostem masivního šíření informací prostřednictvím internetu.

– **Milion chviliek pro demokracii.** Petice vznikla jako reakce na povolební vyjednávání Andreje Babiše a na obavu, kam až je ve své populistické politice schopen zajít. Petice měla především za cíl připomenout mu jeho předvolební slib, že „bude podporovat a rozvíjet demokracii v ČR“. Ke konci října 2018 ji podepsalo 265 816 občanů.

– **Zachraňme lesy.** Součástí kampaně Hnutí Duha, která reaguje na neutěšený stav českých lesů a na rizika spojená se současnými pravidly lesního hospodářství, je i petice. Na začátku listopadu 2018 je pod ní podepsáno 19 086 signatářů.

Statisícové petice nebyly výjimkou ani v minulosti – namátkou třeba petice, která požadovala uzákonění doživotního dohledu nad „dětskými vrahy“ po případu, který otrásl Českem v roce 2004, petice proti stanovení povinných kvót na umístování imigrantů v zemích EU či petice odpůrců stavby protiraketového radaru v Brdech.

ní přímo s politiky, to už za politickou participaci považovat lze. Sociální sítě, okamžitá dostupnost politiků a možnost dát jim osobní zpětnou vazbu s sebou přináší dříve nebyvalý participační potenciál. „Je však otázka, nakolik jde jen o nástroj politického PR a zda se politik dozví informace z vlastních veřejných profilů v podobě, která má schopnost ovlivnit jeho politické konání. Určitě se tím mění nebo prohlubují pozitivní či negativní vazby k politikům. Ve většině případů je to ale jen pěna dní,“ dodává Linek. Sociální sítě tak lze vnímat spíše jako pole, ve kterém si politici mohou ověřovat reakci veřejnosti na své potenciální kroky.

Pro hromadný sběr podnětů, jež mají směřovat ke změně politického rozhodování, se zažil pojem klikativismus (aktivismus od klávesnice, k němuž stačí pár kliknutí myši). Aby měly aktivity jednotlivců v prostředí internetu skutečný dopad, nemůže jít o pouhé organické a neorganizované klikání. Takové aktivity ale už nelze považovat za politickou participaci v tom smyslu, jak o ní uvažují politologové – jde o jiné formy mobilizace občanů, které se neobejdou bez lídrů.

Přesto je dobré na ně nezapomínat. Linek vidí jejich potenciál například ve sledování volebních kampaní a nákladů na ně. Samotný nově vzniklý Úřad pro dohled nad hospodařením politických stran a politických hnutí (ÚDHPSH) nemá šanci

efektivně ohlídat finanční limity kampaní bez toho, aniž by se do jejich monitoringu (například množství vylepených volebních billboardů a odhad jejich nákladnosti) zapojili občané. Občanské iniciativy s podobným cílem se objevují okolo každých voleb, ale chybí jim efektivní řízení shora – zmiňovaní lídři.

Digitální stopa veřejných institucí

Samostatnou kapitolou v tomto ohledu je práce s digitální stopou veřejných institucí. V ní spatřuje Linek ohromný mobilizační potenciál. Z nedávné minulosti známe několik případů, kdy nový pohled na dostupná data měl zásadní vliv na změnu politiky. Jedním z nich je třeba protihazardní tažení občanského sdružení Brnění. Podařilo se mu zapojit lidi a sesbírat data o umístění heren, která dokazovala, že ministerstvo financí systematicky nedodržovalo vlastní vyhlášku a nechalo hazardní byznys rozrůst do neúměrné šíře. Díky kampani Brnění se povedlo prosadit nejen změnu regulace na celostátní úrovni, ale také mnohem tvrdší postup proti hernám v řadě českých a moravských měst.

Druhým příkladem je Mapa exekucí. Mediální ohlas a následně společenské pohoršení vyvolalo prosté znázornění čísel o počtu občanů v exekuci v jednotlivých obcích na mapě Česka. Následně se podařilo vytvořit i politický tlak, který vedl alespoň k nějakému zmírnění dopadu exekucí a omezení exekučního

V obcích, které umožňují občanům spolurozhodovat o využití rozpočtu, roste ochota lidí chodit k volbám.

KOMENTÁŘ

byznysu. Jak ale Lukáš Linek připomíná, podobné nástroje jsou spíše prací lídrů (či „elit“ v politologickém slova smyslu), nikoliv hromadné aktivity mnoha jednotlivých občanů. „Mobilizace pomocí dat je nesmírně důležitá. Pokud jde o státem vytvořená data prezentovaná široce srozumitelným způsobem, jsou v podstatě nezpochybnitelná a mohou posloužit jako zásadní legitimizační argument do střetu se státem o změnu veřejných politik,“ dodává Linek.

V politologickém slova smyslu lze tedy mluvit o participaci občanů na změně veřejných politik tehdy, kdy se aktivně pouští do střetu o výsledek veřejných politik. Na jedné straně je její nezbytnou podmínkou informovanost občanů, na druhé straně odpovídající odezva veřejných institucí.

Kdyby měl Lukáš Linek vybrat jeden jednoduchý nástroj, jehož použití se veřejné správě vyplatí, zvolil by participativní rozpočtování. Dlouhodobě se ukazuje, že ochota občanů zapojit se roste s tím, zda je skutečně o co hrát. I když většina podobných iniciativ samospráv umožňuje rozhodovat jen o velmi malé části rozpočtu, možnost skutečně něco ovlivnit dle vlastní představy (v konfrontaci s představou jiných) má schopnost vtáhnout lidi do politiky a přináší dlouhodobější participační efekt. Prokázalo se například, že v obcích, které umožňují občanům spolurozhodovat o využití rozpočtu, roste ochota lidí chodit k volbám. A to už se vyplatí.

Otevřenost ke svobodě

Otevřená data jsou synonymem svobody. Tato otevřenost platí jak pro demokratickou společnost, jejíž občané mají přehled o správě věcí veřejných jimi zvolenými zástupci, tak pro IT prostředí, kde nejsme díky otevřenému softwaru uzavřeni v systému jediného dodavatele.

V realitě ale tato skutečnost není zdaleka tak zřejmá, jak jsme se mohli přesvědčit i během nedávných komunálních voleb. Jako občané totiž bohužel ani dnes nemáme přístup ke všem informacím, které by nám umožnily plně informované rozhodování u volební urny. Velké množství dat je dostupných stále jen nepřímou – prostřednictvím zákona č. 106 o svobodném přístupu k informacím nebo díky médiím.

Podobné slabiny vidíme i v případě uzavřeného softwaru, což se mimochodem přenáší i do vztahu občana a státní správy. Ta totiž pro práci s daty, kde cílem není jejich zveřejnění, často vyžaduje software proprietární, jenž v mnoha případech není dostupný pro jiné platformy než Microsoft Windows a jehož používání je podmíněno pořízením licence.

Člověk přitom nemusí být „ajťák“ či pirát, aby mohl z otevřenosti benefitovat. Příkladem toho, jak otevřená data pomáhají v kontrole fungování státního aparátu, přibývá. Jedním z nich je Hlídač státu, nástroj pro kontrolu fungování státu, třeba vazeb veřejných institucí a politických stran na osobní i firemní sponzory. Význam této aplikace spočívá v tom, že poskytuje nejen přívětivější uživatelské prostředí, ale i agregovaná data – na první pohled například vidíme, kolik bylo určité firmě vyplaceno z veřejných rozpočtů, aniž bychom museli ručně procházet dvacet smluv a čísla sčítat.

A stejně tak se otevřený software stává standardem v řadě oborů, kde byl ještě před několika lety tabu – od bankovníctví přes letectví až po zdravotnictví. U nás v Red Hat takový vývoj vítáme, už proto, že otevřený software jako vizi, kterou naše společnost dlouhodobě propaguje, vnímáme jako paralelu k otevřeným datům. Otevřenost se promítá do našich firemních strategií, vnitropodnikové kultury i komunitního přístupu, kde se dlouhodobě snažíme o boření bariér v přístupu k softwaru – stejně jako koncept otevřených dat usiluje o boření bariér v přístupu k informacím, které státní správa produkuje v rámci svého působení.

Krásnou, byť utopickou vizí pro nás může být zcela otevřená společnost, v níž přístup k informacím o fungování státní správy umožní jeden uživatelsky přívětivý webový portál, kde ke komunikaci se státem stačí veřejně dostupný otevřený software, fungující na všech platformách, a data jsou sdílena čistě jen v otevřených formátech. Tahle vize je sice sci-fi, ale může nám sloužit jako cíl, k němuž budeme směřovat. Vyžaduje to jediné – vůli jít tímto směrem. A to na všech úrovních, od občanů přes lokální až po vrcholné politiky. Je úkolem nás všech se o to zasadit.

Marek Jelen, developer advocate, Red Hat